

Kilka uwag
w sprawie interpretacji art. 80 k.k.w.
Decyzja (zarządzenie)
o zmianie kolejności wykonywania kar
i środków przymusu skutkujących
pozbawieniem wolności oraz
w zakresie środków zabezpieczających

TOMASZ KALISZ

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Niniejsze opracowanie poświęcone jest jednej ze szczegółowych kwestii postępowania wykonawczego, a mianowicie ustalaniu kolejności wykonywania orzeczeń związanych z zastosowaniem środków o charakterze izolacyjnym. Kolejność wykonywania kar z pozoru jawi się jako zagadnienie czysto techniczne. W rzeczywistości jest to dość często występujący problem o dużym znaczeniu praktycznym (zarówno dla organów wykonujących, jak i dla osadzonych), rodzący wiele wątpliwości.

W omawianym zakresie ustawodawca formułuje ogólną zasadę, która zgodnie z art. 80 § 1 k.k.w. stanowi, że jeżeli tę samą osobę skazano na kilka niepodlegających łączeniu kar skutkujących pozbawieniem wolności, to wykonuje się je w takiej kolejności, w jakiej uprawomocniły się orzeczenia wymierzające te kary. Uściślając kodeksową zasadę, ustawodawca dodatkowo stwierdza, że orzeczenia prawomocne wykonuje

się przed orzeczeniami nieprawomocnymi, kary zaś porządkowe i środki przymusu wykonuje się w pierwszej kolejności (art. 80 § 1a k.k.w.). Jeżeli wobec tej samej osoby wykonuje się kilka kar skutkujących pozbawieniem wolności, dzień zakończenia wykonywania poprzedniej kary jest dniem rozpoczęcia wykonywania kolejnej.

Konsekwencją tych kodeksowych zasad jest wyjściowe założenie, że niezależnie, w której sprawie skazany został osadzony i ile jest aktualnie w wykonaniu względem niego orzeczeń, o kolejności realnego wykonywania dotyczących jego osoby orzeczeń decydować powinna data ich uprawomocnienia. Zatem każdorazowo do wykonania jako pierwsze kierowane winno być to orzeczenie, które najwcześniej się uprawomocniło.

Pierwszym wyjątkiem od tej, nazwijmy ją podstawową, zasady jest sformułowana *ex lege* konstrukcja dotycząca kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności¹. Orzeczenia te za-

¹ Na marginesie zasadniczych rozważań warto tu wyjaśnić także znaczenie używanych w prawie karnym wykonawczym pojęć „kary porządkowe” i „środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności”. Na początek musimy zadać pytanie, jakie instytucje prawne składają się na pojęcie kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności. Pytanie to jest tym bardziej istotne, że ustawodawca w ramach k.p.k. (dział VI) posługuje się pojęciem „środki przymusu”, wymieniając wśród tych, które wiążą się izolacją: zatrzymanie, tymczasowe aresztowanie i karę porządkową w postaci aresztowania na czas nieprzekraczający 30 dni w trybie art. 287 § 2 k.p.k. Biorąc pod uwagę art. § 1 k.k.w., wyliczenie to nie może być zupełne. Oznacza to, że w ramach wskazanych pojęć występują także inne środki przymusu, które w swojej treści zawierać będą element izolacji. Poszukując odpowiedzi na pytanie, o jakie środki tu może chodzić, odwołać się musimy do używanego w doktrynie procesu karnego pojęcia środków przymusu procesowego w szerokim rozumieniu (tzw. środków przymusu *sensu largo*). (R. Ponikowski, [w:] *Postępowanie karne. Część ogólna*, red. Z. Świda, 2008, s. 400). W ramach powołanego pojęcia zwykło się wymieniać instrumenty służące głównie postępowaniu dowodowemu, które przez swoje zastosowanie służą realizacji celów tego postępowania. Mowa tu o czynnościach procesowych, które mogą być wykonywane wbrew woli osoby, której interesy prawne naruszają, lub które mogą ingerować w sferę wolności i praw osobistych. W kontekście nadzoru penitencjarnego z tego bogatego arsenału środków interesują nas te wiążące się z realnym pozbawieniem wolności. W ramach tzw. środków przymusu *sensu largo*, które należy włączyć do zakresu instytucji nadzoru penitencjarnego, wymienić należy: poddanie oskarżonego obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym w trybie art. 203 k.p.k. Środek ten zaliczyć należy do instytucji procesowych zmierzających do ujawnienia oraz zabezpieczenia śladów i dowodów. Mimo ewidentnie procesowego charakteru i trybu stosowania jego wykonywanie powoduje pozbawienie wolności oskarżonego (izolacja w analizowanym przypadku trwać może do 4 tygodni,

wsze kierowane są do wykonania jako pierwsze, niejako przerywając, rozsuwając wcześniej wykonywane orzeczenie, przy jednoczesnym wyprzedzeniu wszystkich, które wcześniej się uprawomocniły. Działanie to jest w pełni uzasadnione, biorąc pod uwagę cel zastosowania tych dwóch izo-

a w szczególnych przypadkach aż do 8 tygodni), podlega przymusowej realizacji i służy osiągnięciu celów postępowania karnego. Okoliczności te jednoznacznie uzasadniają sens, a przede wszystkim potrzebę objęcia tego instrumentu nadzorem penitencjarnym. (Za zaliczeniem instytucji z art. 203 k.p.k. do środków przymusu procesowego opowiedzieli się: R. Ponikowski, *op. cit.*, s. 400; P. Hofmański, *Nowe oblicze środków przymusu w procesie karnym*, „Białostockie Studia Prawnicze” 1992, nr 1, s. 161; oraz J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2004, s. 110); policję sesyjną. Środki reakcji na przypadki naruszenia powagi spokoju i porządku rozprawy sądowej lub ubliżenia sądowi, innemu organowi państwowemu lub osobom biorącym udział w sprawie. Wśród tych instrumentów interesować nas będą: kara pozbawienia wolności w wymiarze do 14 dni stosowana na podstawie art. 49 §1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz zastępcza kara pozbawienia wolności w wymiarze do 7 dni, stosowana w wypadkach nieuiszczenia kary porządkowej grzywny – art. 50 § 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Pojęcie kar porządkowych oraz środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, w związku z art. 1 § 1 k.k.w., należy także rozciągnąć na: aresztowanie przewidziane w art. 267 k.p.c. na czas nieprzekraczający tygodnia za nieuzasadnioną odmowę zeznań lub przyrzeczenia oraz art. 1053 k.p.c. przewidujący areszt do 6 miesięcy w celu przymuszenia do wykonania świadczeń niepieniężnych. (Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego Dz.U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.). Sporym problemem jest także precyzyjne ustalenie zakresu pojęcia „zatrzymanie”. O zatrzymaniu w sposób najbardziej ogólny wspomina Konstytucja RP (art. 41). Wskazana norma konstytucyjna nakazuje traktować pojęcie zatrzymania maksymalnie szeroko, przy czym decydujące znaczenie winna mieć tu treść danego środka przymusu, nie zaś jego nazwa, którą posługują się przepisy ustawowe. Trafnie stwierdza R.A. Stefański, że zatrzymanie określa się jako formę przymusu polegającą na krótkotrwałym pozbawieniu wolności określonej osoby. Osoba zatrzymana nie może sobą dysponować, jak też podejmować działań zgodnie ze swoją wolą. Autor podkreśla, że chodzi tu o odebranie jej prawa swobodnego poruszania się, porozumiewania się z innymi oraz zakaz przyjmowania i przekazywania bez zezwolenia uprawnionego organu jakichkolwiek przedmiotów oraz podporządkowanie jego poleceniom, a także umieszczenie jej z reguły w miejscu odosobnienia. (*Idem*, *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 10, s. 33; oraz *idem*, *Środki zapobiegawcze w nowym kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1998, s. 233–270). W naszym ustawodawstwie wyróżnić można tzw. zatrzymanie procesowe do celów określonego postępowania, w tym karnoprocesowe realizowane w ramach k.p.k. oraz tzw. zatrzymanie pozaprocesowe, dokonywane bez związku z określonym postępowaniem i wykonywane z innych ustawowo powodów, zawartych w normach szczególnych. W ramach zatrzymania procesowego, które należy traktować jako środek przymusu polegający na krótkotrwałym pozbawieniu wolności

lacyjnych instrumentów. Oddalenie w czasie wykonania kary porządkowej czy też środka przymusu zupełnie zacierałoby ich nierozzerwalny związek ze zdarzeniem, którego były konsekwencją. Konkretna kara porządkowa lub środek przymusu, aby realizować swoje zadania, muszą być wykonane szybko. Bliskość między zdarzeniem a reakcją, swoisty automatyzm, to w ostatecznym rozrachunku istota tych instrumentów, zarówno w zakresie ich bezpośredniego oddziaływania na osobę, wobec której je zastosowano, jak i (i to jest nie mniej istotne) w odbiorze ogólnym.

Wskazane wcześniej konstrukcje, budujące schemat wykonywania kilku niepodlegających łączeniu kar skutkujących pozbawieniem wolności, mogą być elastycznie modyfikowane przez sędziego penitencjarnego. Zgodnie z art. 80 § 2 k.k.w. sędzia ten został wyposażony w prawo do zmian w ustalaniu kolejności wykonywania kar i innych środków. Przewidując tę kompetencję, ustawodawca stwierdza jednocześnie, że przesłankami, którymi winien się kierować sędzia penitencjarny, są tzw. względy penitencjarne.

Pojęcie to jest mało precyzyjne, przez co stwarzać może istotne problemy interpretacyjne. W literaturze wyraźnie podkreśla się praktyczną niemożność jednoznacznego wyjaśnienia tego terminu². Przy czym jako

człowieka, wyróżnić możemy kilka odmiennych pod względem prawnym, celowościowym i motywacyjnym rodzajów zatrzymań: zatrzymanie osoby podejrzanej w trybie art. 244 § 1 oraz art. 247 § 1 k.p.k.; zatrzymanie podejrzanego w trybie art. 75 § 2 w zw. z art. 71 § 3 k.p.k.; zatrzymanie oskarżonego w trybie art. 75 § 2 k.p.k. oraz art. 376 § 1 *in fine* i § 2 k.p.k. oraz zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie świadka, biegłego, tłumacza i specjalisty mające charakter kary porządkowej w trybie art. 285 § 3 k.p.k. Do kategorii zatrzymań pozaprosesowych zaliczyć należy zatrzymanie porządkowe (prewencyjne). W ramach tego typu zatrzymań wskazać należy: zatrzymanie na podstawie art. 15 ust. 1 pkt 3 w zw. z art. 14 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, zatrzymanie na podstawie art. 11 pkt 5a ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, zatrzymanie na podstawie art. 17 pkt 4 w zw. z art. 18 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych. Wskazane zatrzymania dotyczą osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia; zatrzymanie administracyjne, realizowane na podstawie art. 40 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi; zatrzymanie penitencjarne, dotyczące osób pozbawionych wolności, które na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściły areszt śledczy albo zakład karny i w wyznaczonym terminie do niego nie powróciły. Zatrzymanie takie może nastąpić na podstawie: art. 15 ust. 1 pkt 2a w zw. z art. 14 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, art. 18 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej.

² S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 247.

pewien kierunek interpretacyjny wskazuje się zasady prawa karnego wykonawczego oraz cele wykonywania kary pozbawienia wolności³. Pomocne we właściwym rozumieniu terminu „względy penitencjarne” będzie założenie, w ramach którego poszukiwać powinniśmy wszelkich okoliczności istotnych z punktu widzenia prawidłowości postępowania wykonawczego. Postępowanie to musimy traktować jako pewną logiczną całość (na którą składać się mogą bardzo zróżnicowane elementy, czyli różne kary i środki), jednocześnie dotyczącą konkretnej osoby (danego skazanego). Zatem trafnie stwierdza S. Lelental, że „o tym czy sędzia penitencjarny zarządzi zmianę kolejności wykonywania kar i środków, decydować powinny konkretne okoliczności”⁴.

Starając się wskazać te konkretne okoliczności uzasadniające zmiany w zakresie kolejności wykonywanych kar i środków, na wstępie przywołać należy treść art. 80 § 3 k.k.w. Zgodnie z powołanym przepisem zdarzeniem takim może być skierowanie do wykonania orzeczenia o zastosowaniu środka zabezpieczającego wobec skazanego, który odbywa już karę wymierzoną innym orzeczeniem. Chodzi tutaj o skazanie w warunkach art. 31 § 2 k.k., które w konsekwencji skutkować może skierowaniem do wykonania środka leczniczo-zabezpieczającego określonego w art. 95 k.k. Względnie skazując sprawcę na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego, sąd może orzec umieszczenie sprawcy w zamkniętym zakładzie leczenia odwykowego (środek zabezpieczający z art. 96 k.k.). Wówczas wykonanie środka zabezpieczającego mogłoby napotkać zasadniczą trudność w postaci wykonywanej już, tzw. wcześniejszej, kary pozbawienia wolności (wynikającej z innego orzeczenia).

Sędzia penitencjarny zatem ma prawo do zmiany kolejności wykonywania orzeczeń, co skutkować będzie przerwaniem dotychczas wykonywanej kary pozbawienia wolności i skierowaniem do wykonania środka zabezpieczającego. Podejmując taką decyzję, sędzia winien kierować się względami penitencjarnymi. Okoliczności te sprowadzić można do właściwego rozczytania celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Skoro przepis art. 67 k.k.w. mówi o wzbudzeniu w skazanym woli współdzia-

³ T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 174.

⁴ S. Lelental, *op. cit.*, s. 247.

lania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw (poczucia odpowiedzialności, potrzeby przestrzegania porządku prawnego, powstrzymania się od popełniania przestępstw), to niezbędny do prawidłowości i skuteczności tego typu procesów jest właściwy stan zdrowia fizycznego i psychicznego skazanego. Zatem celowe wydaje się skierowanie do orzeczenia jako pierwszego środka zabezpieczającego o charakterze leczniczym, a dopiero następnie wykonanie kary pozbawienia wolności. Trudniejsze zadanie stanie przed sędzią penitencjarnym, gdy rozważyć będzie musiał swoistą kolizję między środkiem zabezpieczającym a wcześniejszą karą pozbawienia wolności, jeżeli ta ostatnia realizowana jest w systemie terapeutycznym, o którym mowa w art. 96 k.k.w. W takim przypadku skazany poddawany jest, w ramach odbywanej kary, specjalistycznej procedurze terapeutyczno-leczniczej. Sędzia zatem ocenić musi, która z tych procedur będzie dla skazanego korzystniejsza w kontekście ograniczania intensywności jego uzależnień lub innych dysfunkcji. Elementami oceny powinny być stan zaawansowania procesu terapeutycznego, w którym skazany już uczestniczy, treść realizowanego przez skazanego tzw. indywidualnego programu terapeutycznego oraz program, a zwłaszcza metody i środki stosowane na danym oddziale terapeutycznym. Wybór w tym wypadku nie jest już tak jednoznaczny. Uwagi te są o tyle istotne, że zgodnie z § 57 ust. 3 rozporządzenia w sprawie czynności administracyjnych z 2004 r.⁵ dyrektor zakładu karnego jest zobowiązany do wystąpienia z wnioskiem o rozstrzygnięcie kolejności wykonywania orzeczonych kar i środków przez sędziego penitencjarnego w razie skierowania do wykonania orzeczenia o zastosowaniu środka zabezpieczającego wobec skazanego lub ukaranego odbywającego karę w innej sprawie.

Kolejnym prawnym wskazaniem okoliczności uzasadniających zmianę kolejności wykonywania orzeczeń jest treść § 57 ust. 2 rozporządzenia w sprawie czynności administracyjnych z 2004 r. W obrębie powołanej regulacji mamy do czynienia z wykonywaniem kary dożywotniego pozbawienia wolności, a następnie skierowaniem do wykonania później uprawomocnionego innego wyroku z tzw. karą terminową. Zmiana kolejności wykonywania w tym przypadku może wynikać z chęci unik-

⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2004 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności, Dz.U. Nr 15, poz. 142.

nięcia tzw. przedawnienia wykonania kary (art. 103–105 k.k.). Konstrukcja ta straciła na znaczeniu w kontekście nowelizacji k.k.w., dokonanej w 2003 r. W wyniku wprowadzonych zmian do art. 15 k.k.w. dodano § 4, który stanowi, że wykonywanie kary pozbawienia wolności, kary aresztu lub środka przymusu w tej samej lub innej sprawie wstrzymuje bieg przedawnienia. Zatem faktyczne wykonywanie środków, o których mowa w powołanym przepisie, wpływa automatycznie na terminy przedawnienia, powodując ich spoczywanie⁶. Zatem nie może być w tym wypadku mowy o przedawnieniu.

Jednakże terminy przedawnienia będą biegły w zawieszeniu postępowania wykonawczego (art. 15 § 2 k.k.w.), odroczeniu wykonania kary pozbawienia wolności (art. 150 k.k.w.) czy też przerwie w karze pozbawienia wolności (art. 153 k.k.w.). W konsekwencji może nastąpić przedawnienie wykonania orzeczeń. Wiąże się to z okolicznością, iż instytucje te pozwalają na niewykonywanie kary, co wobec przesłanek ich stosowania może w zasadzie trwać przez okres nieoznaczony. Hipotetycznie przyjąć możemy, że przesłanki (związane ze zdrowiem skazanego), które mogą spowodować zastosowanie wymienionych nadzwyczajnych instytucji, narastać mogą wraz z długością pobytu w instytucji izolacyjnej. Toteż aby w wyniku tych instytucji nie dopuścić do przedawnienia wykonania kar krótszych, zasadne jest skierowanie ich do wykonania w pierwszej kolejności przed karą dożywotniego pozbawienia wolności.

Na podobnej zasadzie należy podejść do problemu przedawnienia wykonania kary aresztu orzeczonej za wykroczenie. Zgodnie z art. 45 § 3 k.w.⁷ orzeczona kara nie podlega wykonaniu, jeżeli od daty uprawomocnienia się rozstrzygnięcia upłynęły trzy lata. Zatem skierowanie do wykonania orzeczenia związanego z wykroczeniem także może być podstawą do zarządzenia sędziego penitencjarnego o zmianie kolejności wykonywania orzeczeń.

Do względów penitencjarnych uzasadniających zmianę kolejności wykonywania orzeczeń zaliczyć należy także takie okoliczności, jak:

– wcześniejsze uprawomocnienie się wyroku skazującego, w którym wskazano typ półotwarty lub otwarty zakładu karnego, a następnie

⁶ K. Postulski, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 131.

⁷ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz.U. Nr 12, poz. 114 z późn. zm.

skierowanie do wykonania orzeczenia, w którym określono jako miejsce wykonywania kary zakład karny typu zamkniętego;

- pierwsze orzeczenie bez wskazania systemu odbywania kary oraz drugie ze wskazaniem systemu terapeutycznego;
- zastosowanie ustawy amnestyjnej, gdy utrzymanie kolejności wykonywania orzeczeń wynikającej z art. 80 § 1 k.k.w. pozbawiłoby skazanego dobrodziejstwa płynącego z tego aktu.

Decyzja sędziego penitencjarnego ma tu formę zarządzenia. O jego treści należy powiadomić administrację jednostki penitencjarnej, w której skazany przebywa, tym bardziej że to najczęściej z jej inicjatywy sędzia będzie rozstrzygał o zmianie kolejności wykonywania orzeczeń (§ 57 ust. 1 rozporządzenia w sprawie czynności administracyjnych z 2004 r.). Informację taką kieruje się także do sądów orzekających w pierwszej instancji w sprawach, których zarządzenie sędziego dotyczy. Nade wszystko zarządzenie takie doręczyć należy samemu skazanemu, wraz z uzasadnieniem oraz informacją o prawie do jego zaskarżenia do sądu penitencjarnego, w trybie art. 7 k.k.w., w związku z ewentualną niezgodnością z prawem.